

"אֵיכָה יִשְׁבָּה בְּדָד"

מתוך "ליקוטי שמואל"

מלקט ועורך ש. אייזיקוביץ

eisikovits1@gmail.com

איכה יושבה בדד?!

הרב יעקב צבי בוצקובסקי אברך, וראש כולל ברשת "אחוות תורה", מחבר הספר "תורתו ואומנתו"

בנבואות הנאמרות בימי האבלות על החורבן תיאורים רבים שאינם הולמים את מציאות חיינו המבורכת. יש אלו המאמצים בכח מבט פסימי על המציאות. אולם מבט מעמיק יותר מגלה כי האבלות אינה על החורבן האישי, אלא על זה הלאומי. החורבן של החיים היהודים דלדל את רוח העם. הוא יצר נתק בין הקודש לבין הקיום הגשמי של העם. כיום, למרות שאנו מודים על כל הטובה, אנו עדיין אבלים על כך שברמה הלאומית, שם ישראל לא מייצג את הקודש.

שלש הפטרות הפורענות הנקראות קודם תשעה באב, יחד עם דיני האבלות הנהוגים בימים אלה, אמורים לכאורה לעורר אבל על גורלו של עמנו, ולהשרות צער על ירדת קרן ישראל ועל הגלות המתמשכת. ברם, אם אנו בוחרים שלא להתעלם מהמציאות, עלינו להכיר בכך שאין הרבה דמיון בין התיאורים העגומים שבנבואות ירמיהו ובקינות לבין החיים בימינו.

בהפטרה הראשונה מ"תלת דפורענותא" אנו קוראים: "כי הנני קורא לכל משפחות ממלכות צפונה נאום ה', ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלים ועל כל חומותיה סביב [1]. "עלעול קצר בעיתון מלמד אותנו שארצות הברית אכן נותנת כסאה בשערי ירושלים, אך לא למלחמה אלא לתמיכה ולכבוד. בהפטרות חזון, הנקראת סמוך ונראה לתשעה באב, אנו קוראים: "ארצכם שממה, עריכם שרופות אש, אדמתכם לנגדכם זרים אוכלים אותה ושממה כמהפכת זרים [2]. "והמציאות? קרובה הרבה יותר לפסוקי הנחמה: "כצאן קדשים, כצאן ירושלים במועדיה, כן תהיינה הערים החרבות מלאות צאן אדם [3]. "בתשעה באב עצמו אנחנו יושבים לארץ וקוראים בקול נהי: "איכה יושבה בדד העיר רבתי עם, היתה כאלמנה [4]. "אבל כאשר אנחנו קמים ממקומנו ויוצאים לסיור קצר בירושלים, אנחנו מתקשים לפלס דרך בין המון האדם הגודש את הרחובות. שישים ריבוא יהודים, כן ירבו, מתגוררים בעיר הקודש והמקדש.

באורח פרדוכסלי, נראה שאם ברצוננו לקיים את מצות האבלות בימים אלה כתקנה, עלינו להתאמץ, כביכול, כדי להיצמד לקו חשיבה פסימי ומנותק מהמציאות. עלינו לזלזל

בהשגחה הנסית האופפת אותנו, ולכפור חלילה בטובתו של מקום. המציאות אומרת: "מעל ששה מיליון יהודים חיים בארץ הקודש". והתגובה הדיכאונית ממהרת להמעט: "אז מה, בארה"ב יש גם כן כמעט אותו מספר". המציאות אומרת: "אנחנו חיים כאן בשלום ובשלוחה על אי בודד בלב ים של אויבים". ומנגד עולה, כמו מאוב, התשובה: "אז מה, בשווייץ חיים יהודים בשלום לא פחות מכאן, ואיראן מאיימת באטום, ומעזה שולחים עפיפונים". המציאות אומרת: "לימוד התורה פורח בארץ הקודש כפי שלא היה מעולם". והתגובה האוטומטית נשלפת: "יש גזרות שמד נוראות, ושלשה כוללים בבני ברק נסגרו מחוסר תקציב". המציאות מכריזה: "טוב לנו כאן". ומנגנון ההכחשה מזדעק: "מה פתאום, ממש רע."

האם זהו תפקידנו בימים אלה? זה מה שהקדוש ברוך הוא רוצה? הוא ילטף ויחבק, ואנחנו נבכה: "איפה אבא?". היעלה על הדעת?

כדי לענות בכנות על שאלה קשה זו, יש צורך לברר את הדברים מהיסוד. בירור זה חייב להקיף שני נושאים: מהי משמעותו של החורבן שאירע לעמנו לפני כאלפיים שנה; ומהי משמעותן של התאספותנו בארצנו והתיישבותנו בה זה כשבעים שנה. לא נוכל לברר שתי סוגיות אלו במלואן במסגרת זו, אבל בכל אופן אבקש לומר משהו על האבלות בזמננו מתוך התייחסות לסוגיות אלה.

החורבן הלאומי

משמעותו הראשונה של איבוד חבל ארץ היא חורבן העם. במובן הפשוט ביותר: עם ללא פיסת אדמה משלו אינו יכול להתקיים. על פי דרכו של עולם, גלותנו מארצנו לפני כאלפיים שנה הייתה אמורה להמיט עלינו את הקץ, כפי שאירע לעמים רבים וחזקים ממנו.

למרות זאת, הקב"ה לא מאסנו בגלותנו, ובאופן נסי שרדנו אלפיים שנות גלות. עם זאת, הקיום בגלות אכן היה קשה ביותר. קיום העם עמד כל העת על חודו של מחט והתנווד על ספה של תהום. מה לא עברנו באלפיים שנים אלה? רדיפות, שחיטות, עינויים שטניים, גירושים, רצח המונים, השפלות יומיומיות ודלות לא תתואר. שרדנו, אבל במחיר דמים כבד.

זוהי המשמעות הפשוטה ביותר של החורבן. החיים בגולה ללא פיסת אדמה משלנו היו קשים מנשוא, וגבו מאתנו מחיר דמים יקר. בשבתנו על אדמת אירופה הארורה ובארצות ערב, נתונים למשיסה ולבוז ולגחמותיהם של שליטים מעורערים, לא היה קשה לנו לקרוא את פסוקי הנכאים ולהזיל דמעות כמים. התיאורים המוחשיים של הנביאים ביטאו את מציאות החיים היומיומית. אולם במבט מעמיק, לחורבן ולגלות ישראל יש משמעות נוספת, שאינה אישית ומקומית. החורבן שינה משהו מהותי בצורתנו היהודית. וכפי שאבאר.

כל אדם בעולם חי בתוך מספר מעגלים ההולכים ומתרחבים: במרכז עומד הוא עצמו – האינדיבידואל. מקיף אותו מעגל המשפחה הקרובה. סביב להם מעגל המשפחה המורחבת, הורים אחים ואחיות, ומסביב – מעגלים נוספים: הקהילה המקומית, המגזר, כלל תושבי המדינה, כלל העם היהודי.

לכל מעגל כזה יש השפעה על החיים שלנו ועל תפיסתנו את המציאות. כל מעגל מפרה אותנו, נותן לנו מבט מסוים על עצמנו וגורם לנו לתחושות פנימיות אלה ואחרות. כך בנוי האדם: הוא פרט בתוך כלל, והכלל משפיע על הפרטים, על כל אחד מהם באופן אישי. השייכות למשפחה, לקהילה, למדינה, לעם, משפיעה על האדם ומעצבת את חייו.

חלק משמעותי מהזהות שלנו מבוסס על השתייכות לקבוצה זו או אחרת. אנו מזהים את עצמנו בתור יהודים, בתור חרדים, בתור בני משפחה מסוימת, ורק לבסוף בתור אינדיבידואלים בעלי שם פרטי. להשתייכות יש השפעה רבה על אישיותנו, הרבה מכפי שנדמה לנו.

ההשתייכות לעם תופסת מקום נכבד בלב האדם. אנשים מוכנים להקריב את חייהם למען עמם. מדוע? משום שהקיום האישי שלהם שואב את משמעותו מההשתייכות לקולקטיב הנקרא "עם". הם חשים שכישלון של עמם הוא כישלון אישי שלהם, ונצחונם הוא ניצחונם. הם אינם מקריבים את חייהם האישיים עבור הכלל, אלא מקריבים את נוחותם האישית לשם קיומה של זהותם.

אני מחזיק בעמדה שלכל אומה [5] יש קווי אופי, תכונות מרכזיות ואמירה מסוימת על העולם ועל המציאות [6]. הצורה שבה האומה מספרת את סיפורה בעולם משפיעה באופן עמוק על כל פרט ופרט מתוך הקבוצה המרכיבה אותה. כל אחד מבני האומה מרגיש חלק מהסיפור שמספרת האומה.

המאבקים בכנסת בין הפלגים השונים, אינם – כפי שנדמה לפעמים – מאבקי שררה בלבד. האנרגיה שבה טעונים הוויכוחים נוצרת מהמאבק על זהות האומה, על עצם הסיפור של העם, שהוא בעצם הסיפור של כל יחיד ויחיד. מהי האמירה של העם שלנו, העם היהודי? מה מאפיין אותנו בתור אומה? האמירה שלנו אינה עוסקת בסגנון התנהלות זה או אחר, ואפילו לא בערכים ספציפיים, נעלים ככל שיהיו. האמירה שלנו מספרת סיפור על מהותו של הקיום, על תכליתו של העולם ועל תפקידו של האדם. הסיפור שלנו מספר על קשר היסטורי עם בורא העולם, על אורח חיים שהוא הכתיב לנו, על התורה שהוא צווה לנו, ועל ההשגחה הצמודה שלו עלינו זה אלפי שנים.

ככל שהאמירה של האומה משמעותית יותר וההבדלים בינה לבין אומות אחרות חריף יותר, ההשפעה על בניה תופסת מקום רב יותר בחייהם ובעיצוב תפיסת עולמם. הסיפור שלנו הוא משמעותי ביותר, ובהתאם לכך, הנוכחות שלו בזהות הפנימית גדולה מאוד. היהדות תופסת מקום נכבד בזהות של יהודי מסורתי. להלן אבקש לטעון כי משמעות החורבן היא דלדול רוח העם היהודי.

בית המקדש ורוח האומה

מה היא משמעותו של בית המקדש בחיי היהודי? התפיסה הפשוטה רואה בקיומו של בית המקדש מקור נביעה רוחני: מקום להתאספות לפני ה' בחגים ובמועדים, מקום להקרבת קרבנות ולעשיית תשובה, מקום לעבודת יום הכיפורים. בית המקדש היה מקום המפגש של יהודי עם א-לוקיו, מקום שבו שואבים מלוא החופן רוחניות וקדושה. כל זה נכון, כמובן, אבל זו אינה ההגדרה הממצה.

בית המקדש לא היה מקום לעבודת ה' של היחיד גרידא, אלא מקום שעיצב את דמותו ואת צביונו של עם ישראל. מקום שחיבר את ישראל, בתור עם, אל הקדוש ברוך הוא. המשמעות העיקרית של המקדש לא הייתה אישית כי אם לאומית.

בזמן שישבנו על אדמתנו ובית המקדש היה בנוי, הסיפור על הקב"ה ותורתו היה חלק בלתי נפרד מהסיפור הלאומי. בית המקדש לא היה רק מוקד לקשר עם הקדוש ברוך הוא, אלא מוקד להזדהות לאומית. כל יהודי הרגיש את הקשר לאומה על ידי נוכחותו של הבית הקדוש הזה במרכז חיי העם. הקיום הלאומי היהודי העמיד את הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו במרכז התמונה.

בית המקדש עמד בלבם של חיי העם. כאשר התרחשה הפיכה במלכות בית דוד ועתליה איבדה את כל זרע הממלכה, לא מצאה דודתו של יורש העצר מקום מתאים יותר להחביאו כי אם בעליית בית קודש הקדשים. הקב"ה אירח במעונו אותו ואת מינקתו שש שנים תמימות [7]. וכאשר נחמיה הקים מחדש את חומות ירושלים וטוביה העמוני ניסה להניאו מכך, הוא שלח אדם לומר לו כי חיינו בסכנה וכדאי לו ללון בין חומות בית המקדש [8]. בעת החורבן התבצרו המגנים בין חומות הר הבית ומשם נלחמו כאריות, כפי שמספר יוספוס.

כאשר עמד המקדש על מכונו, ההרגשה שאנחנו עם ה', עם שיש לו תפקיד ושליחות להגדיל את אורו וכבודו של ה', הייתה מורגשת בחוזק. המשמעות העמוקה של היהדות הייתה חלק בלתי נפרד מהרוח הלאומית. אותה תחושה פנימית המקננת בלב כל אדם, תחושת השתייכות לאומית, חיברה בינינו לבין אלוקינו. הקב"ה היה מלכנו במובן הפשוט ביותר של המילה. כאשר חיילי ישראל יצאו למלחמות, הם עשו זאת בתחושה שהם לוחמים תחת פיקודו של ה', לצורך שמירה על מדינתו. כך אמרה מיכל לדוד: "כי מלחמות ה' אדוני נלחם [9]", ומן הסתם ביטאה בכך את תחושות העם. כך גם אומר יואב שר הצבא למשנהו, אבישי: "חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי א-לוקינו [10]. "כל חייל יהודי ידע וחש שהוא נלחם על בית לקדוש ברוך הוא. ממלכת ישראל בתפארתה הייתה ממלכה של הקב"ה, כלשון הפסוק: "ויעבור מלכם לפניו וה' בראשם [11]. "נוכחותו של הקדוש ברוך הוא בחיים הלאומיים הייתה מורגשת ומוחשית.

חורבן בית המקדש והגלות שבאה בעקבותיו, לא איבדו מאתנו רק את הארץ, אלא גם את החיבור הארצי שלנו לקדוש ברוך הוא. בהיעדר בית מוחשי שבו יש נוכחות לשלטון ה' על עם ישראל, נשארה האמונה בלב פנימה. היא התבטאה באופן אישי בתפילה ובעבודה פנימית, אבל לא היה לה ביטוי מוחשי בממד הציבורי של חיי עם.

זוהי משמעותו העמוקה של החורבן. איבודה של ארץ ישראל לא היה רק איבוד תשתית גשמית לקיום עלי אדמות, אלא גם ובעיקר איבודה של תשתית רוחנית לקיומו של עמנו. ללא ארץ ישראל שבמרכזה בית המקדש, חסר לנו העמוד המרכזי לקיום הרוחני שלנו.

התשובה לשאלה מדוע הנביאים אינם מתייחסים לחורבן הבית היא שהייצוג המלא של החורבן הלאומי אינו אבדן הבית. ניתן לעבוד את ה' גם ללא בית, ובהעדר השראת השכינה במקדש הוא אינו אלא עצים ואבנים. החורבן האמתי הוא החורבן הלאומי, אבדן רוח העם שמצאה את עיקר ביטויה בבית ה'.

החורבן היום

ובכן, גם את זה עברנו איכשהו במשך אלפיים שנות גלות. החזקנו מעמד באורח נסי על ידי הישיבות הקדושות והיכלי התורה. הם שימשו – ועדיין משמשים – תחליף למוקד להשראת השכינה שבבית המקדש, כמאמר הגמרא: "ואהי להם למקדש מעט – אמר רבי יצחק: אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל[12]".

ומה קורה אתנו היום? לפני כשבעים שנה, ריחם הקב"ה על עמו ונתן לנו את האפשרות לחזור לארץ ישראל. היהודים שבנו את ארץ ישראל מחדש והקימו בה את התשתית המדינית היו אלה שהתרחקו לדאבוננו מצור מחצבתם. הם קיוו לייצר יהודי מזן חדש, רחוק מאורח החיים התורני, שאינו מעמיד את הקב"ה ואת תורתו במרכז החיים. אבל, בניגוד גמור לכל התחזיות – עם ישראל בכללותו חוזר למקורותיו הנצחיים, ואף עולם התורה פורח כאן מיום ליום.

אין ספק שאנחנו חיים באחת התקופות הטובות ביותר לעם ישראל. אנו נישאים על כפיו של הקב"ה וחווים ניסים בכל רגע. אנו חיים בשלוח ובשקט יחסיים, נהנים מרווחה כלכלית

ומהחירות לקיים את תורתנו וללמוד אותה ללא הפרעות. אנחנו מרגישים בבית. עם כל הוויכוחים, בסופו של דבר אנחנו בין אחים אהובים.

האם עלינו להודות לה' על כך, או לקונן על צרות שאינן קיימות? כמדומה, אין שאלה בזה. אבל עם כל זאת, חלילה לנו מלשכוח את העיקר. ההיבטים הגשמיים של אסון החורבן אכן באו על תיקונם באופן ניכר. אבל המשמעות העיקרית של החורבן – דלדול הרוח הלאומית – עדיין תקפה. אבדנו של בית המקדש וחוסר נוכחותו בחיינו כיום אינו איבוד מעלה רוחנית גרידא. החסר הוא מהותי ומקיף בהרבה: הוא משפיע על כל קיומנו הלאומי. כל עוד בית המקדש שלנו חרב, כל עוד בעיר הבירה של העם היהודי, מרכז החיים הוא הכנסת ובית המשפט העליון ולא בית ה' – המרכז הרוחני האמיתי של עם ישראל – העיקר חסר מן הספר.

עם ישראל יושב בשקט ובשלוה בארצו, בחד ה' החופף עלינו ללא הרף. אבל הקיום הלאומי שלו דל. הקיום הלאומי של ישראל כיום אינו משקף את ערכנו. למרבה הכאב, המעלה הייחודית של ישראל, הקודש, נעדרת מהספירה הלאומית. את החלל ממלאים תכנים חילוניים מדולדלים ונוכריים. בלב העם שוכן אל זר.

זוכה ורואה בשמחתה

פתחנו בשאלה על מה יש לנו להתאבל כיום, כאשר המצב הביטחוני די רגוע ברוך ה' ועם ישראל רב ומתעצם בשלוה וברווחה בארצו. לאור הדברים האמורים התשובה ברורה: אבלותנו היא על התוכן הפנימי של חיינו הלאומיים, שעדיין נעדר מאתנו.

בקינתו "ארצכם שממה עריכם שרופות אש", בוודאי מתכוון הנביא למשמעות הפשוטה של המילים, שבזמן החורבן התקיימה במלוא עוזה. אבל בכל אמירה יש תוכן עמוק יותר, המבטא את שורשו של החורבן. השממה הפיזית בערי ישראל היא ביטוי ארצי לדלותו של העם.

האבלות אינה קוראת לנו לעצום עיניים ולהתעלם מהפריחה חסרת התקדים בערי ישראל. להיפך – עלינו לפקוח את העיניים לרווחה, להעמיק את המבט ולשאוף להחזרת עטרת ערי ישראל לראשן, להיות ערים יהודיות אמיתיות.

אנו רוצים לחבר את הקדושה היהודית לסיפור הלאומי שלנו. אנו רוצים לראות את מלכנו. לחזות במקדש ה' נכון בראש ההרים, ואת רצון ה' שורר בכל מערכות החיים בארץ. אנו כמהים לכך שהבשורה היהודית תתנוסס לכל יושבי תבל.

אין אנו כופרים בטובתו של מקום. דווקא עתה, מתוך השפע, יכולים אנו לשאת עיניים ליום המחר ולבקש את הדבר האמיתי, את התוכן הפנימי של החיים, ולייחל לקיום דבר הנבואה:

והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות, ונהרו אליו כל הגוים, והלכו עמים רבים ואמרו: לכו ונעלה אל הר ה', אל בית א-להי יעקב, ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו, כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם[13].

[1] ירמיהו א.

[2] ישעיהו א.

[3] יחזקאל לו.

[4] איכה א.

[5] ההבחנה בין עם לאומה, לצורך מאמר זה, היא ש"עם" מתאר את הקבוצה, ו"אומה" את רוחה. עם מתייחס לגוף, ואומה לנשמה שבגוף. השתדלתי לא להשתמש במילה "לאום" מחמת הקונוטציות המודרניות שלה, אבל לא מצאתי חלופה הולמת להטיות שלה. קשה לומר "הרוח האומתית". כאשר אדבר על "הרוח הלאומית" או "הסיפור הלאומי", כוונתי לרוח ולסיפור ההיסטורי של העם.

[6] עמדה זו עומדת בבסיס הוויכוח על טבעה של הלאומיות. אני בוחר כאן בעמדה זו, למרות אי הפופולריות שלה בימינו.

[7] מלכים ב, יא.

[8] נחמיה ו.

[9] שמואל א, כה.

[10] שמואל ב, י.

[11] מיכה ב.

[12] מגילה כט, א.

[13] ישעיהו ב.